

XXII. évfolyam 2. szám

Közgyűjteményekben ingyenes 2019. április

A Danubius-kút

Kálvin téri bonyodalmak

•••• Víz László

A Danubius-kút 140 évvel ezelőtti tervpályázatára emlékezhetünk a napokban. Mielőtt a kút történetét ismertetnénk, egy különleges és a szabályoknak nem megfelelő építés ügyeibe bonyolódhatunk. Ugyanis a Pesti Első Hazai Takarékpénztár épülete a Kálvin téren nem az építési előírásoknak megfelelő méretben, és részben a közterület beépítése által keletkezett. Az építtetővel szemben indítandó eljárás beszüntetése érdekében a tér rendezése céljából először 12 ezer, majd 25 ezer forintot ajánlott fel a takarékpénztár a fővárosnak.

Végül az a megállapodás jött létre Budapest Főváros Tanácsa és a Pesti Első Hazai Takarékpénztár igazgatósága között, amelynek értelmében a takarékpénztár saját költségén díszkutat állít fel a téren.

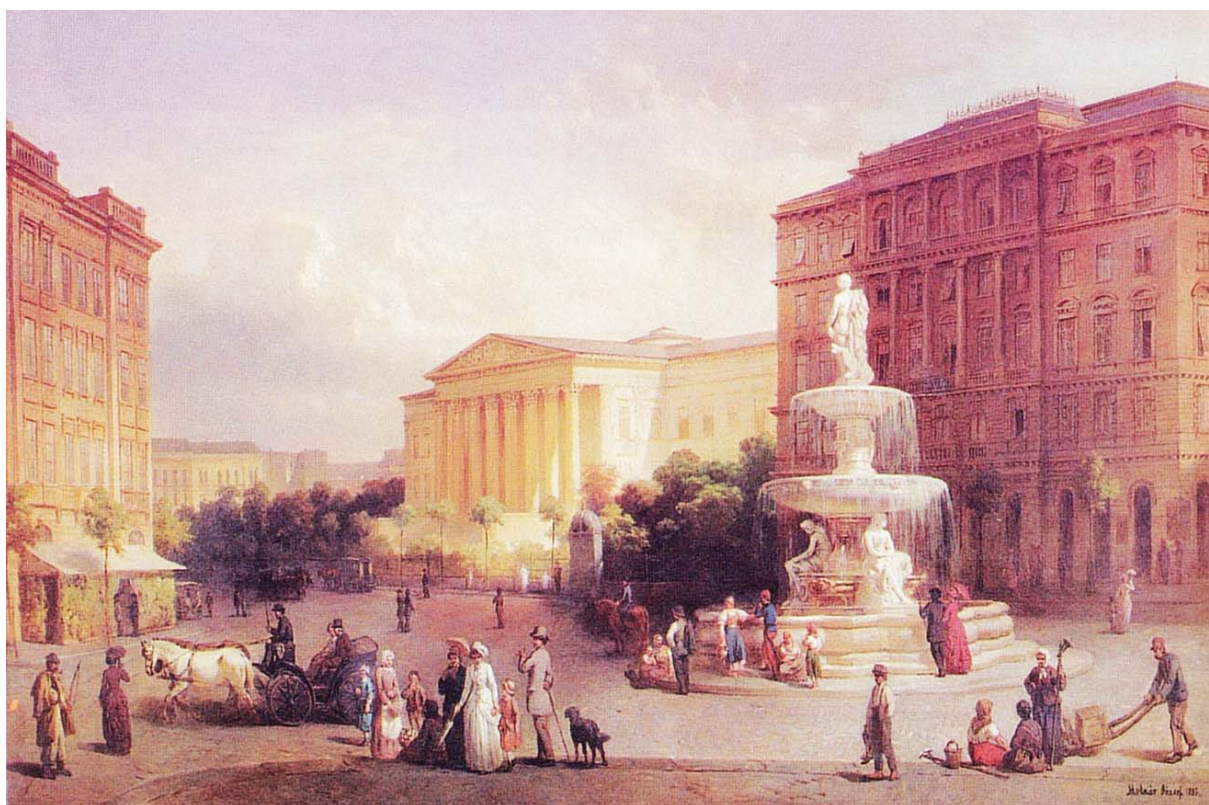
Tervpályázatát 1879. március 2-án hirdették meg. A díjazott műveket Czigler Győző és Benczúr Béla tervét, azonban nem tartották megvalósíthatónak, inkább Schickedanz Albert elgondolását fogadták el és Ybl Miklós építész bízta meg a kút tervezésével, melynek költségvetése 51 ezer forintot tett ki.

A háromszintes, három részre tagolt kút a sok irányból befutó utak kereszteződésébe jól illeszthető volt. Az első elgondolás szerint a kút legfelső szintjét díszítő puttó helyett a szimbolikus jelentésű Poseidon, illetve Danubius alakja került, Fessler Leo

szoborterve alapján. Az alsó szinten helyezkednek el a három mellékfolyó nőalakjai. A végleges szobrokat Brestyánszky Béla, míg a közbelső kifolyók medence díseit Marchenke Vilmos faragta.

Feltétel volt, hogy a munkálatokat hazai kivitelezők végezhették. A vállalkozó Kauser János volt, a kőfaragást a Ney és Társa cég, a szállítást Schön Ignác fuvaros végezte, külön erre a célra kialakított szállítóeszközzel. A kivitelezés költségei végül is a tervezettnek megfelelően 40 ezer forintot tettek ki.

Foto: BTM Fővárosi Képtár

A Danubius-kút 1885-ben
– Molnár József olajfestménye

Az 1883-ban elkészült műre két oldalon is rávésték, hogy állította a Pesti Első Hazai Takarékpénztár. Ybl Miklós lakása a takarékpénztár bérházának harmadik emeletén volt, a Múzeum utca és Kálvin tér sarkán, amerre (kelet felé) egykor a Danubius szobor tekintett!

A főváros első díszkútja Budapest 1944. évi ostroma idején részben elpusztult. Megmaradt két eredeti mellékalakja ma is látható. A Danubius alakja, a szobor töredék részeként Velencében, a Velencei tó partján, a régi templomkertben (ma már szekularizált: műterem) látható. A Száva alakja szinte sértetlenül a református egyház Kálvin téri udvarán (Kálvin tér 9.) van elhelyezve.

• Folytatás a 7. oldalon.

1 A Danubius-kút

•••• Víz László (ny. műemléki felügyelő, építész)

3 Görgei főhadiszállásai

•••• Földváry Gergely (mb. gyűjteményvezető, történész)

4 Eötvös Loránd temetése

•••• Debreczeni-Droppán Béla (történész-levéltáros)

5 Bajor Gizi Budapestje

•••• Gajdó Tamás PhD (tudományos főmunkatárs)

7 Hja, a spanyol...

•••• Dr. Róbert Péter (egyetemi docens)

8 A Budai Postapalota építésze

•••• Bodó Péter (művészettörténész)

10 Irodalmárok otthonai

•••• Gönczi Ambrus (gyűjteményvezető, történész)

16 Budapest időgép

•••• Gábor Tibor (történész)

16 Az Isteni Szeretet Leányai

•••• Biró Aurél (főlevéltáros)

17 Családi Alkotóműhely

•••• Molnárné Kóródy Nóra (múzeumpedagógus)

18 Könyvszemle

20 Múzeumi mozaik

•••• dr. Csiszár Mirella (főmúzeológus)
Varga-Kovács Annamária (PR és marketing)Miért nézzem meg a
www.bpht.hu-t?

Mert a Budapesti Helytörténeti Portálon találok meg:

- a legfrissebb fővárosi helytörténeti híreket;
- a Kapcsolódó oldalak menüpontjában a legrövidebb utat a hazánkban kiadott történettudományi, levéltári, hadtörténeti, irodalom- és nyelv-történeti folyóiratokhoz, múzeumokhoz, könyvtárakhoz, magyar elektronikus újságokhoz, honlapokhoz;
- a legtöbb információt a fővárosi és kerületi helytörténettel foglalkozó civil szervezetekről, gyűjteményekről;
- a Városunk összes eddig kiadott számát és repertóriumait;
- a Budapesti História 131 előadásának szerkesztett változatait.

Csak ezekért!

Támogassa adójának
1%-ából
a Budapesti Honismereti
Társaságot!

A Budapesti Honismereti Társaság kéri tagjait és támogatóit, hogy minél többen ajánlják fel egyesületünk számára adójuk 1%-át.

A támogatást működésünkre, a „Városunk – Budapesti Honismereti Híradó” 2019. évi számainak kiadására és terjesztésére használjuk majd fel.

Egyben ezúton is köszönjük támogatóinknak múlt évi adóhozjárulásait!

Budapesti Honismereti Társaság
Adószámunk: 19673903-1-41

1043 Budapest, Berda József utca 48.

Alapította a Budapesti Honismereti Társaság és a Budapesti Történeti Múzeum
Kiadja a Budapesti Honismereti Társaság:
1043 Budapest, Berda József u. 48.
tel.: 370-0652, e-mail: info@bpht.hu
internetes változat: www.bpht.hu.
Felelős szerkesztő: Gábor Tibor
Szerkesztőbizottság:
Breinich Gábor, dr. Buda Attila, dr. Róbert Péter,
dr. Sándor Tibor, dr. Sipos András

Belföldi előfizetési díja 760 Ft/év. Előfizetésben terjeszti a Magyar Posta Zrt. Postacím: 1900 Budapest. Előfizetésben megrendelhető az ország bármely postáján, a hírlapot kézbesítőknél, www.posta.hu WEBSHOP-ban (https://eshop.posta.hu/storefront), e-mailen a hirlapelofizetes@posta.hu címen, telefonon a 06-1-767-8262 számon, levélben a MP Zrt. 1900 Budapest címen. Külföldre és külföldön előfizethető a Magyar Posta Zrt.-nél: www.posta.hu WEBSHOP-ban (https://eshop.posta.hu/storefront), postán: 1900 Budapest, telefonon: 06-1-767-8262 és e-mail-en: hirlapelofizetes@posta.hu. A Budapesti Történeti Múzeumban, Budapest Főváros Levéltárában, a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár központi és fiókkönyvtáraiban, a kerületek helytörténeti gyűjteményeiben, múzeumaiban és a Budapesti História előadóestjein ingyenesen is terjesztett. Budapest Főváros IX. kerület, Ferencváros Önkormányzata és a XII. kerület, Hegyvidék Önkormányzata támogatásával készült.
Nyomda: PrintWorks Nyomda Kft. • ISSN 1418-4273

Görgei főhadiszállásai

Egy fogadó, egy major és egy villa

•••• Földváry Gergely

Buda ostroma 170 évvel ezelőtt volt. Ez kerületünk 1848–49. évi történetének kétségkívül egyik legfontosabb eseménye 1849. május 4. és 21. között. A vár ostromát irányító Görgei Artúr, a magyar hadsereg fővezére mindhárom főhadiszállása a jelenlegi XII. kerület területén volt található.

Az első ilyen hely a Gasthaus zum Einsiedler, azaz a Remetéhez címzett fogadó a Városmajorban. Ezt a fővezér május 3-án kiadott részletes leírásából tudjuk, ami a másnapi vár körbezárásáról szól. Ebben olvashatjuk, hogy „A főhadiszállás Buda kö-

ka György vezérőrnagy három Buda elleni hadművelettel kapcsolatos levelére. Ugyancsak innen állította le a budai vár lövetését a hadműveleti napló tanúsága szerint. Több utasítást és napiparancsot írt itt a Laszlovszkyban, de miután nem látta a hadműveleteket május 9-én a főhadiszállást „az ostromzár jobb áttekinthetősége végett” áttették Heidrich Ferenc csokoládégyáros budai polgár nyári lakába, a Svábhegyen található Óra-villába.

A villáról így számoltak be az akkori szemtanúk. „e lak a hegynek délkeleti oldalában oly ponton fekszik, honnan a várat s a szomszéd hegyeket egy pillanat alatt átnézni; e célra kétségkívül a legalkalmasabb hely.” Görgei amint ide érkezett a tornácon felállította a gellérthegy csillagvizsgálóból ide hozatott három távcsövet, amivel még közelebb került a vár. Az Óra-villában több jelentősebb személyiség is megjelent az ostrom ideje alatt, többek között Petőfi Sándor költő, Klapka György vezérőrnagy, de Than Mór festő is, aki az ostromról készített festményeket. Innen az Óra-villa tornácán járkálva tekintette meg Buda várának bevétele Görgei május 21-én. Hajnali négy óra tájban már látták, hogy a nemzeti zászló lobog a Fehérváry-rondellán, majd a Mátyás-templom tornyán is. Miután reggel 7-re megjött a hír, hogy bevették a várat Görgei felnyergelte a lovait és a Nagy-Svábhegy, majd a Kis-Sváb-hegy lejtőin, valamint a Városmajoron át elhagyta a Hegyvidék területét és a várba sietett.

Buda bevétele – Than Mór akvarellje, 1849

Foto: MNM Történelmi Képcsarnok

Foto: Hegyvidéki Helytörténeli Gyűjtemény

rülzárása alatt a Városmajornál, a „Remetéhez” címzett korcsmában lesz, ahová minden fontos jelentés is küldendő.” Ez a hely feltételezhetően a mostani Városmajor utca 68. szám alatti „Ér és Szívsebészeti Klinika” helye, ahol anno 1927-ben még táblát is állítottak ennek emlékére. „1911-ig e helyen állott a Remetéhez címzett vendéglő, mely 1849. május 4-én reggeltől a Budavárát ostromló honvédsereg főhadiszállása volt. Görgey Artúr délben innen szólította fel megadásra a vár védőseregét és innen rendelte el az ostrom megkezdését...” Az emléktábla szövege tartalmazza többek között azt is, hogy a május 6-án ágyútűz zúdult a Remete-fogadóra, így kénytelenek voltak másik helyre költöztetni a főhadiszállást. Így esett a választás a Laszlovszky-majorra, mely a Szarvas Gábor utca 58–60. szám helyén áll.

Görgei itteni tartózkodása már jobban ismert. Tudjuk, hogy május 6-án három levelet írt innen Kosuthhoz. Azt nem tudjuk, hogy miért helyezte ide a főhadiszállását, miután igaz, hogy az ágyúk tüze nem ért el ideáig, de a fekvése miatt innen nem lehetett rálátni a várra. Görgei május 6-án innen válaszolt Klap-

A svábhegyi Óra-villa az 1930-as években

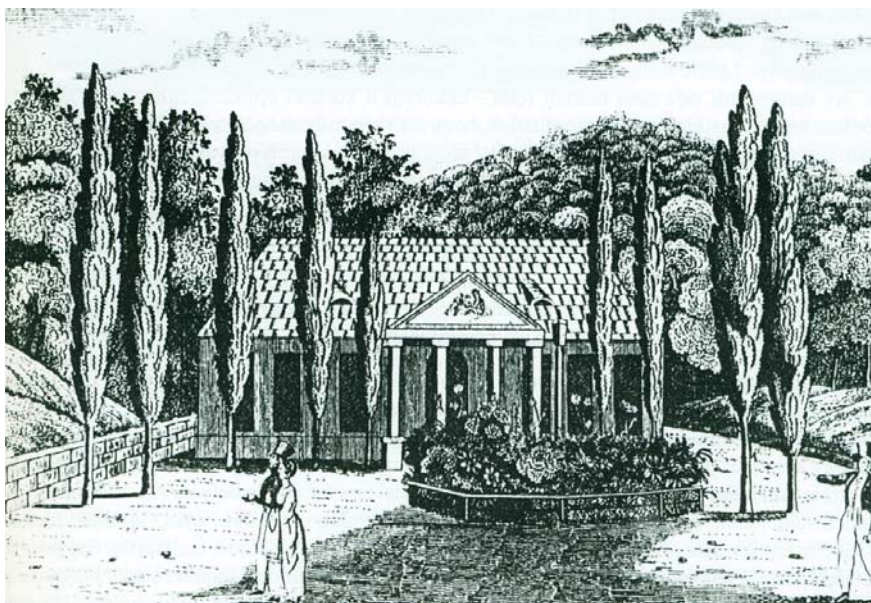

Foto: Hegyvidéki Helytörténeli Gyűjtemény

A Laszlovszky-major 1840 körül

Eötvös Loránd temetése

„...mint a proletariátus halottját eltemették azt, aki egy nemzet dicsősége volt.”

••• Debreczeni-Droppán Béla

Száz évvel ezelőtt hunyt el báró Eötvös Loránd, a magyar szellemi élet egyik vezető személyisége, a világhírű fizikus, a Magyar Tudományos Akadémia volt elnöke, a korábbi kultuszminiszter. Feleségével, Horváth Boldizsár miniszter leányával, Gizellával 43 évig éltek házasságban. Társa 1919. március 30-án hunyt el, ő kilenc nappal később követte őt.

Gyászjelentése szerint április 8-án este ½ 11 órakor halt meg hosszas betegség után, életének 71. évében. A Tanácsköztársaság kormánya a munkástársadalom halottjának nyilvánította, tehát nem az ország, a nemzet halottjának, mint korábban szokás volt. Igaz, ez a végtisztesség jellege szempontjából végül is ugyanazt jelentette: nagy állami temetést a Nemzeti Múzeum előcsarnokából. Ugyanis ekkor már majd hat évtizede (1861 óta) a múzeum épületében ravatalozták fel a nemzet nagy halottait – legalábbis a legtöbbet –, például gróf Teleki Lászlót, Kossuth Lajost, Jókai Mórt, Görgei Artúrt vagy Eötvös előtt két és fél hónappal Ady Endrét. Már Ady temetését is erősen meghatározta a politika, a fennálló rendszer ideológiai narratívája, ez a tanácskormány alatt a maximálisra nőtt. Ahogy a hétköznapi élet minden területét (diktatórikusan) meghatározták a hatalmat birtokló, ugyanúgy vezényelték le az ünnepeket, köztük még a gyászünnepeket és -szertartásokat is.

A vörös kormány tehát a nemzeti kegyelet helyét is elfoglalta, sőt egy olyan ember végtisztességét is kisajátította, aki egyáltalán nem volt vörös. A családnak, elsősorban Eötvös két lányának sok beleszólása nem lehetett a temetés szervezésébe. Édesapjuk elismerését maga a helyszín jelenthette a számukra, semmiképpen sem az, amit a *Pesti Napló*ban, a temetés utáni napon írtak: „A legnagyobb magyar tudós, Eötvös Lorándnak jutott ki elsőül az az elismerés, hogy a tanácsköztársaság temette el, vörös temetést rendezett neki.” Ha valamiben a család akarata érvényesült, az a római katolikus gyászszertartás volt. Igaz, ezt a ko-

rabeli lapok többsége elhallgatta, noha ennek elmaradása esetén talán itt is használták volna azt a megjegyzést, amit egy-két nappal korábban Klincsák János szakszervezeti vezető temetése kapcsán a *Népszava*: „A temetésen pap nem alkalmatlankodott.” Arra viszont már figyeltek, hogy más ne alkalmatlankodhasson, hogy az összkép igazán vörös maradjon. Ezért nem búcsúztathatta az elhunyt akadémiust Berzeviczy Albert, az MTA elnöke, aki naplójába a következőket írta április 11-én, a temetés napján: „A kormány egyébiránt a gyászszertartáson csak Lukács György népbiztos képviselte, aki szürke esőköpenyben lépett a szónoki emelvényre s a bolsevizmus legelcsépeltbb szövegeiből összetakolt, zagyva politikai

Fotó: Vasárnapi Újság, 1919. április 20.

Elindul a gyászmenet a Múzeumkertből

vében mondott gyászbeszédet, majd Pekár Dezső tanársegéd az elhunyt tanítványai nevében, Bartóniek Géza, az Eötvös Kollégium

igazgatója pedig a kollégiumok nevében búcsúzott Eötvöstől. (A ravatal mellett két oldalt a Vörös Őrség állt dízsorfalat.) Miután az ércporsót a Múzeumkertben álló hat fekete ló által húzott gyászhintóba tették, a több ezres tömeg a Kerepesi temetőbe kísért, ahol a Szocialista Diákok Országos Szövetségének képviselője, Ferenczy Pál mondott még búcsúbeszédet, majd az Eötvös Kollégium egyik hallgatója szólt még a főváros által adományozott dízsírhely (helyét ld. 10/1-1-9) mellett. A sírra később, 1932-ben Kallos Ede készített emlékművet.

Eötvös Loránd temetése után Tormay Cecil író – akinek édesapja az elhunyt tudós baráti köréhez tartozott – többek közt (az alcímben is szereplő idézet mellett) a következőket írta: „Eötvös Loránd meghalt. Mindenkor komor és kérhetetlen ajtócsapás a halál, de annak, aki magyar, soha szörnyűbb nem lehetett, mint most. Elmenni így, a szétépett, rab országból? Elmenni a megálázó aljas emlékekkel, nem látva soha többet egy más magyar tavaszt. Nehéz és rossz az élet és talán könnyebb és jobb a halál. De nem most, nem így a mocsárba süllyedő véres roncs, egy nemzet borzasztó alkonyán.”

Fotó: MNM Éremtára

Bronz emléklapoktjt
Kopits János
1919-ben készítette

Síremléke
mellszobrával
a Fiumei úti Sírkertben

Bajor Gizi Budapestje

Élt Pesten és Budán – nagyvárosi életút

•••• Gajdó Tamás

Bajor Gizi villáját sokan ismerik Budapesten. A színésznő egykori otthonában – a XII. kerületi Stromfeld Aurél út 16. szám alatt – az Országos Színháztörténeti Múzeum és Intézet kiállítóhelye, a Bajor Gizi Színházmúzeum várja a látogatókat. Bajor Gizi – kisebb megszakítással – 1933-tól 1951-ig, tragikus haláláig itt élt. A Bajor-villát mindenki ismerte a színházi világban: a Nemzeti Színház vezető művésznője közeli hozzátartozói, barátai mellett pályatársait is vendégül látta házában.

Bajor Gizi húsz évig élt Budán, az előtte lévő három évtizedet azonban Pesten töltötte. Születésekor családja az Erzsébet körút 1. szám alatti házban lakott. A színésznő életrajzírói különös jelentőséget tulajdonítottak annak, hogy a kis Beyer Gizike – mert eredetileg így hívták – az 1875-ben alapított Népszínház szomszédságában töltötte gyermek-

Bajor Gizi villája, Országgh Béla építész rajza

Fotók: OSZMI/Fotóár

korát. Hogy itt csapta volna meg a kulisszák illata? Lehetséges. Az első nyilvános „fellépésekre” minden esetre a Kál-

Bajor Gizi hegyvidéki szalonjában

kóit, ezért a háztulajdonos úgy döntött, hogy szolidabb vállalkozásnak adja bérbe

az üzlethelyiséget. Beyer Marcell ugyan elegánsabb kávékimérést nyitott, tőkéje nem lévén, csakhamar csődbe ment. Jól jellemzi Beyerék anyagi helyzetének hirtelen változását, hogy 1912-ben lakcímük: Baross utca 8. A Nemzeti Színház fiatal

művésznője hosszú ideig ragaszkodott ehhez az otthonhoz, *Vajda Ödön* ügyvéddel kötött házassága után itt alapította meg első önálló háztartását. Csak egy másik férfi, *Paupera Ferenc* bankigazgató kedvéért hagyta el az 1920-as évek közepén. Ekkor egy csendes Ida utcai palotába költözött. Amikor Paupera végre 1929. március 12-én feleségül vette, a Stefánia út 39. szám alatt álló impozáns villát vette birtokba. Nem sokáig élhettek itt, mert 1929. június végén Paupera Földhitelbankja csődöt jelentett, a Stefánia úti épületet elárverezték, a házaspár pedig egy négyszobás lakást bérelt a Várhegy oldalában, a mai Lovas úton, az akkori Nagy Sándor utca 6-ban. Bajor Gizi, miután Pauperától is elvált, édesanyjához és fivéréhez költözött a Németvölgyi út 35. – a mai térkép szerint a Stromfeld Aurél út 16. – szám alá. A földszintes házból *Országgh Béla* építész emeletráépítéssel impozáns villát alakított ki.

A nevezetes épület Buda ostromában megsérült, de a szovjet katonai vezetőség így is szemet vetett rá; rendbe hozták, majd itt rendezték be főhadiszállásukat. Bajor Gizi és harmadik férje, *Germán Tibor* gégegyógyász ekkor kénytelen volt a Fejér György utca 10-be költözni, ahonnan csak két év múlva térhettek vissza az oly sokat látott falak közé.

Pulszky 150

Egy menedzser igazgató

•••• gábrriel

A Magyar Nemzeti Múzeum (MNM) és a Pulszky Társaság – Magyar Múzeumi Egyesület március 4-én a MNM dísztermében tartott konferenciával (Pulszky 150) emlékezett meg arról, hogy 150 évvel korábban (1869. március 4-én) *Eötvös József* kultuszminiszter *Pulszky Ferencet* nevezte ki a MNM igazgatójának.

nek fejlesztését kellett megvalósítani. A kiegyezéspárti Pulszky *Deák Ferenc* köréhez tartozott, jó ismerője volt a műkincsek kereskedelmének, a múzeumoknak, kora tudósvilágának. Vezetése alatt a múzeum modern magyar közintézménnyé formálódott – elindult a gyűjtemények katalogizálása, gyarapítása, a munkatársak számának növelése, új kiállítások és közművelődési programok rendezése, valamint megvalósult a nemzetközi szakmai szintre kilépés. Sikeresen lobbizott a múzeum pénzügyi kereteinek növelése érdekében.

Negyedszázados igazgatói munkája mellett országgyűlési képviselő, a pénzügyi bizottság előadója is volt – hangsúlyozta *Debreczeni-Droppán Béla* muzeológus.

Sikerült a múzeum éves költségvetését, személyzetének számát és bérét, gyarapítási keretét jelentős mértékben megnöveltetnie. Elismert tudósokat alkalmazott (például a magyar régészet megalapítóját, *Rómer Flórist*, a néprajzkutató *Xántus Jánost*). Elsőbbséget adott a gyűjtemények rendezésének, a tudományos feldolgozó munkának. Új tereket hozott létre, majd új kiállítások is nyíltak: a múzeum előcsarnokában a középkori és

kora újkori lapidarium, az antik szobormásolatok gyűjteménye... Múzeumi kalauzokat (vezető füzeteket) jelentetett meg. A múzeum 1875-ig fűtés hiányában télen zárva volt, 1889-ben már 9 és 13 óra kö-

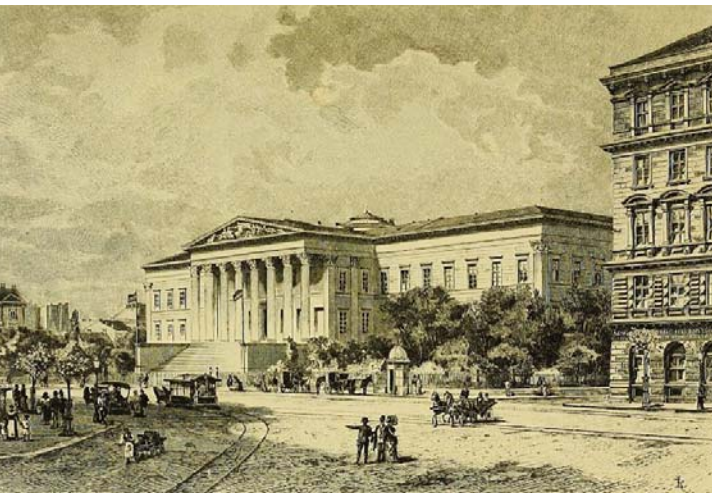

Fotó: old.mta.hu

Pulszky Ferenc

zött folyamatosan nyitva állt. Jó vendéglátó volt – a MNM a társasági élet egyik középpontjává is lett. Igazgatói munkásságának köszönhetően a múzeum európai szinten ismert intézménnyé vált.

Árnyalt képet adva a Pulszky ideje alatti képzőművészeti közgyűjteményi rendszer alakulásáról (*dr. Tóth Ferenc*), emigrációbeli tevékenységéről (*dr. Csorba László*), könyvtáráról és a MTA-nak, az MNM Országos Széchényi Könyvtárának adományozott könyveiről (*dr. Viskolcz Noémi*) hangzottak el előadások. A magyar közgyűjtemények irányítójává is vált 1872-től, amikor a múzeumok és könyvtárak országos főfelügyelőjévé nevezték ki. Pulszky támogatta a neves kultúrtörténeti emlékeink helyben történő megőrzését. Ellenőrzése eredményeit folyamatosan publikálta. Életfogytiglani megbízatása miatt halála után hozhatták létre az Országos Felügyelőséget – hallhattuk *dr. Bodó Sándor* tb. főigazgató előadásában. Délután kerekasztal beszélgetést tartottak a közgyűjtemények szerepéről és a MNM mai feladatairól.

Fotó: Digitális Képtárház – dka.oszk.hu

Első előadóként a múzeum fénykorának nevezett III. korszakát, Pulszky igazgatói reformjait ismertette *dr. Szentesi Edit* művészettörténész. Az 1848/1949-es forradalom és szabadságharc után „hibernált állapotba került” múzeum működésének jogi hátterét és szakmai keretei-

A Magyar Nemzeti Múzeum az 1870-es években

Tisztelgés a hősök előtt

Ferencváros önkormányzata az 1848-as forradalom és szabadságharc 171. évfordulójáról március 14-én egész napos programmal emlékezett meg. Rendezvénsorozatuk központi eleme idén is a Köztelek utca – Ráday utca sarki ház falán elhelyezett Kossuth domborműnél szervezett, koszorúzással egybekötött megemlékezés volt. A domborművel, *Dinnyés László* alkotásával, a városrész önkormányzata 2002-ben *Kossuth Lajos* születésének 200. évfordulójáról emlékezett meg.

Régi zenész előadásában forradalmi dalok, szavaltat, tangóharmonika kíséretű népdalok előzték meg *dr. Bácskai János*, Ferencváros polgármestere ünnepi beszédét, melyben hangsúlyozta, hogy „Egy nemzetnek küzdenie kell, a legfontosabb küzdelem pedig a szabadság kivívása. Forradalmi elődeink véres csa-

Fotó: ferencvaros.hu

A Kossuth-dombormű előtt emlékeztek meg 1848 hőseiről

táiban harcoltak szeretett hazánk és a magyar emberek függetlenségéért. Bár harcuk elbukott, küzdelmükkel mégis a teljes magyarságnak adtak örök tartást, követendő példát...”

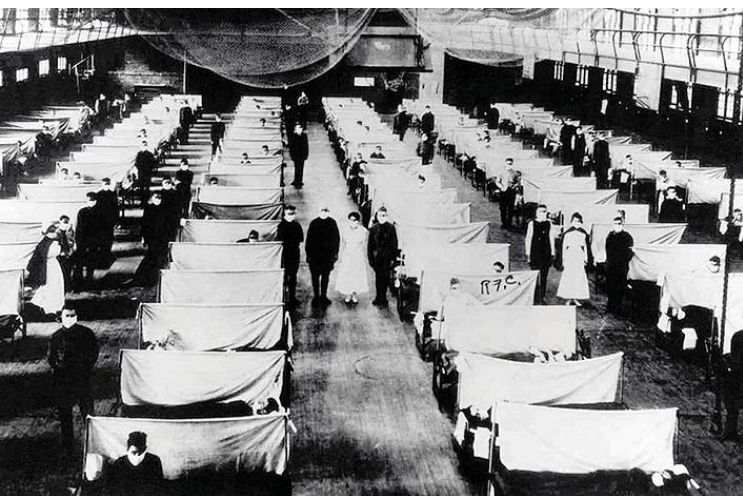
Hja, a spanyol...

Gyilkos vírus tombolt Budapesten

•••• Dr. Róbert Péter

A spanyolnátha harmadik hulláma idén 100 éve sepert végig a háborútól meggyötört Európán, több áldozatot követelve, mint az egész első világháború.

A lefutás nagyon gyors volt hirtelen felszökő lázzal, hidegrázással, heves fejfájással és végtagi fájdalmakkal, köhögéssel, és a torok érzékenységgel. Egyes esetekben orrvérzés is előfordult.

Fotó: Universal History Archive / Getty Images Hungary

Míg egyes betegeknek enyhe tünetei voltak szövődmények nélkül, mások órákon

A spanyolnáthában egyesek vérzéses tüdőgyulladásban órákon belül meghaltak

belül vérzéses tüdőgyulladásban haltak meg. Az 1918 első felében meginduló első hullám viszonylag kevés áldozatot követelt, összehasonlítva az október-november folyamán pusztító második hullámmal. A betegség harmadik hulláma 1919 tavaszán szintén több áldozatot követelt az elsőnél, ugyanakkor már messze alatta maradt a másodiknak.

1918. szeptember 30-án ült össze a Budapest Főváros Közegészségügyi Bizottsága, hogy megvitassa a tömeges influenzaesetek kérdését. A bizottsági tagok – akár elismerték a járvány tényét, akár nem – tartottak a járvány kimondásával járó, a közegészségügyi törvényben előírt rendelkezések bevezetésének következményeitől, de a polgármester rendeletben záratta be az oktatási intézményeket, megtiltotta a látogatást a kórházakban, és előírta a fertőzöttek elkülönítését. Elhangzott, hogy a betegek 90 százaléka 14–35 év közötti, főként a középosztály és a nők vannak felülreprezentálva, amely egyértelműen a jegyrendszer és a háború hatásának tudható be. Egyes leírások arról számoltak be, hogy a bejelentettnél ötször-hatszor magasabb volt a fertőzöttek száma, mivel a betegek nagy részét (főleg a szegényeket) egyáltalán nem látták. Hamarosan jött az összes színház, mozi és mulató bezárása két hétre, a kávéházak két órával hamarabb történő bezárása; a peronokon egyszerre legfeljebb négyen tartózkodhatnak, a megállók számának csökkentése háromra; főiskolák és egyetemek bezárása. Korlátozásokat vezettek be a színházakban és mulatókban, szabályozták a temetéseknél egyszerre megjelen-

hető személyek számát, de felmerült a nagymisék tartásának felfüggesztése is, felvetődött az álarc viselete és a telefonok fertőtlenítése is, amit végül selyempapírral oldottak meg.

A feszültségek csökkentése érdekében az új miniszterelnök, *Károlyi Mihály* gróf 1918. október 31-án hatályon kívül helyezte a színházak, kabarék, mozik, orfeumok bezárásáról, illetve a vendéglők és kávéházak zárójának előrehozataláról kiadott rendelkezést. A közegészségügy felkészületlenségét a *Pesti Napló* is bírálta szeptember 28-án: a hatóságok a lap szerint a három hete pusztító járvány után „végre felébredtek álmukból és a spanyol betegség terjedésének megállítására bizonyos rendszabályokat léptettek életbe, amelyeket már a járvány kitörésekor meg kellett volna tenniük.”

Az iszonyatosan zsúfolt villamosokon korlátozták a felszálló utasok számát, előírták hányan utazhatnak a részben nyitott kocsi elején és végén, hányan állhatnak a belső térben (október közepétől Budapesten már senki!), és az időjárás rosszabbra fordulása ellenére kötelezővé tették az ablakok nyitva tartását (téli a felső ablakokról volt szó). Sokan estek áldozatul a gonosz járválynak, ismert emberek, mint *Ady Endre*, *Tisza István* fia, de *Kafka Margit* kisfia is.

1919. február 9-én, egy vasárnapi napon érkezett az első igazán jó hír a járványról. A *Népszava* ugyanis ezt írta: „Úgy látszik, hogy a spanyol járvány egészen szűnőfélben van. Pénteken már egyetlen ember sem halt meg spanyolnáthában.” Az új betegek száma is csak 12 volt. Február 12-én szintén azt írták, hogy február 10-én nem halt meg senki Budapesten. Február 21-én viszont a *Népszava* már cikkének címében közölte: „A spanyol járvány megszűnt”, a tisztí főorvosi hivatalhoz beérkezett jelentések szerint ugyanis „február 19-én összesen 9 új spanyol megbetegedés történt. Halálozás nem volt. Tekintettel arra, hogy a lefolyt héten a spanyolbetegségnek járványos jellege teljesen megszűnt, a tisztí főorvosi, hivatal a jövőben nem is ad ki már jelentést.”

A háborút veszített Magyarország emberveszteségét tízezrekkel tetőzte ez a szörnyű járvány.

A Danubius-kút

• Folytatás az 1. oldalról.

A díszkút rekonstrukciójára

Fotó: a szerző felvétele

Eredeti Száva alakja a reformátusok udvarán 2009-ben

1958-ban került sor, majd 1959-ben az Erzsébet téren a még álló Nemzeti Szalon előtt helyezték el. Az elpusztult Danubius és a nőalakok újrafaragását *György Dezső* szobrászművész végezte el. Az ornamensek restaurálását *Madarassy Walter* készítette. A Nemzeti Szalon elbontása után a kelet felé néző Danubius a tanácsnak hátat fordított, emiatt az eredeti tájolást megváltoztatva 180 fokkal a szobrot nyugat felé elforgatták.

A Budai Postapalota építésze

Napsugaras tornyok teremtője

••• Bodó Péter

A Budai Postapalota tervezőjének, *Sándy Gyula* születésének 150. évfordulóját 2018-ban ünnepeltük. Ez alkalomból a Hegyvidéki Helytörténeti Gyűjtemény kiállítással (Napsugaras tornyok építésze – Sándy Gyula és a Hegyvidék) tisztelgett az építész emléke előtt, mely április 30-ig tekinthető meg a zugligeti Lóvasút Kulturális és Rendezvényközpontban.

Sándy Gyula (1868–1953) a dualizmus utolsó két évtizedének és a két világháború közötti időszaknak az egyik legtermékenyebb építésze volt. Noha Eperjesen született, már hároméves

pillérvázás szerkezet), az alacsony fenntartási költségekre törekvés (a homlokzat kövel és téglával burkolása). Ugyanakkor stílus szempontjából is jó keresztmetszetét adja építészetének: megjelenik rajta a neogótika (várszerű elemek: a sarokra helyezett körtorony és a több szintet átfogó zárt erkélyek), a felvidéki pártázatos reneszánsz (a sgraffito díszítés és a stilizált, egyéniesített pártázat), valamint a magyaros szecesszió utóhatása (téglaszalagok). Sándy szívesen alkalmazta az erdélyi népi építészből származó faragott fa elemeket (ereszek, oromzatok) is, amit budapesti épületei közül legszebben a XII. kerületi Fészek utcában álló villán lehet látni (*Kollár Lajos* számára tervezte 1900-ban).

Sándy felvidéki származásából eredően következetesen használta a felvidéki pártázatos reneszánsz stílusát az épületein, illetve a gyermekkori utazásai során látott felvidéki várak hatására előszeretettel alkalmazott várszerű elemeket is. A várra történő utalás az evangélikus hitével is összeegyeztethető, hiszen az egyház jelmondata *Erős vár a mi Istenünk*. A két világháború között Sándy tervezte a legtöbb templomot a Magyarországi Evangélikus Egyház számára, a legtöbbet az akkori

Foto: Evangélikus Országos Múzeum

Sándy Gyula (1924)

Budapest agglomerációjába, melyek ma már a főváros külső kerületei. A kispesti és a budafoki templomokon a különböző formájú pártázatokat figyelhetjük meg, a rákosligeti és a rákosszentmihályi templomok lépcsőzetes záródású tornyain pedig az észak-német gótikus építészet hatását láthatjuk. A rákoshegyi, rákoscsabai és rákoskeresztúri templomok tornyait az erdélyi építészből átvett fiatornyokkal gazdagította, mellyel magyaros népies hatást ért el. Olykor azonban elszakadt legjellegzetes stílusától, az angyalföldi evangélikus templomot

korábban a fővárosba került és a budai Toldy Ferenc utcában lakott élete végéig.

A Sándy-kiállítás megnyitója a Lóvasút rendezvényházban

Épületeit jellegzetes, neogótikán alapuló, de egyéni stílusban tervezte. *Pecz Samu* tanára mellett részt vett a Fazekas (ma Szilágyi Dezső) téri református templom építésében, majd a templom mögé tervezett egy magyaros szecessziós elemekkel díszített háromemeletes bérházat.

Fő műve a Budai Postapalota (1923–1926) volt, a trianoni békediktátum utáni első nagyszabású középítkezés. A nehéz anyagi viszonyok között fontos volt a takarékoság és a rendelkezésre álló terület leghatékonyabb kihasználása, mely szempontok kedveztek az egyébként is így tervező Sándynak. Ügyes mérnöki megoldásainak köszönhetően a szűkös költségvetésből is tudott úgy gazdálkodni, hogy maradt keret az épület felső részének pártázatos kiképzésére, illetve egy várat megidéző torony építésére. Az épület remekül összefoglalja mindazt, ami jellemző volt építészetére: a helyiségek hatékony elrendezése (középen futó folyosók), a modern anyaghasználat (vasbeton

A trianoni békediktátum utáni első nagy középítkezés a Postapalota volt

például klasszicizáló stílusban tervezte, *Stromfeld Ferenc* Közlő utcai bérházán pedig már a modernizmus jelei is megfigyelhetők.

Ferencvárosi szív

Arcok a régmúltból – 120 éves a Fradi

A 19. század végén egyfajta sport-egyesület alapítási kedv szállta meg az Osztrák-Magyar Monarchia részét alkotó Magyar Királyság polgárságát. Sorra alakultak a szervezett sportolás és versenyzés kereteit adó egyesületek, klubok – sok közülük még napjainkban is létezik, ápolva alapítói és neves sportolói emlékét. Ez az időszak a második ipari forradalom korszaka volt. Budapesten is a siker, a jólét, a vagyonsodás lehetősége teremtdött meg a tehetséges és szorgalmas – meg a gátlástalanul ügyeskedő, nyereszkeskedő – polgárok számára. Ekkor született meg a Ferencvárosi Torna Club (FTC) is.

Az FTC Baráti Kör honlapján (www.ftcbaratikor.hu) szörfözve az Évfordulók menüpont Emlékezés almenüpontjában Simon Sándor, a weblap szerkesztője Arcok a régmúltból című cikksorozatában emlékezik meg azokról, akiknek köszönhetően születhetett meg 120 évvel ezelőtt az FTC. De kik is voltak ezek az emberek? „(...) a Ferencvárosi Torna Club megalapításának ötlete egy Mester utcai fiatalokból álló csapat fejéből pattant ki. Azt is, hogy a szervezés munkáját Weisz István és a Prágából hazaérkező Gabrovitz Kornél vállalta, akik sorra nyerték meg az ügynek régi barátait és a lehetséges

Fotó: Wikipédia

FTC-MAC bajnoki mérkőzés plakátja (1913)

Az FTC által fenntartott Fradi Múzeumban február végén nyílt meg a Novák Dezső emlékkiállítás, amely már egy később élt focistáról emlékezik meg. Novák Dezső két olimpiai aranyérmet és egy olimpiai bronzérmet nyert el a magyar csapattal, valamint 1961 és 1972 között háttérként focizott az FTC-ben. Később vezetőedzőként több mint 300 meccsen ült az FTC edzői „kispadján”. Időszaki tárlatuk július 31-ig látogatható.

mecénásokat, köztük Gráf József pékmestert és Dr. Springer Ferenc ügyvédet, Ferencváros nagy tiszteletnek örvendő elöljáróját.” Róluk részletesebben az említett cikksorozatból tájékozódhatunk.

Szervezkedésük eredményeként „1899. április 15-én, a Gutgesell Vendéglőben létrejött a Ferencvárosi Torna Club alakuló gyűlése, amely 1899. május 3-ra tűzte ki az alakuló közgyűlést. Az alakuló gyűlésen Weisz István olyannyira élvezte a megjelentek bizalmát, hogy titkárként tagja lett az ideiglenes tisztikarnak, sőt Dr. Köncs Boldizsár ügyvéddel együtt őt bízták meg az új klub alapszabályának elkészítésével (...)” Következő lépésként 1899. május 3-án alapító közgyűlést tartottak a Ferencvárosi Polgári Kör IX. kerületi, Bakáts tér 14. szám alatti helyiségében. Összejövetelük díszelnöke Tolnay Lajos országgyűlési képviselő, a Ferencvárosi Polgári Kör elnöke, levezető elnöke dr. Springer Ferenc volt – utóbbit a sportegyesület első elnökévé választották meg.

Élhető város

Hild-díjas a Hegyvidék önkormányzata

A hegyvidéki Lóvasút rendezvényházban február 15-én tartott Hegyvidéki Urbanisztikai Konferencián vette át a Hegyvidék önkormányzatának megítélt Hild János-díjat az önkormányzat képviselőjében Pokorni Zoltán polgármester. A Magyar Urbanisztikai Társaság fél évszázada kétfévente ítéli oda ezt a kitüntetést a kiemelkedő színvonalú településfejlesztési tevékenységet végző önkormányzatoknak.

Indoklásában bíráló bizottságuk a XII. kerületi fejlesztési térségek és tengelyek meghatározását, a lakossági visszajelzések újratervezés során történő felhasználását, és a kerületi Zöld Iroda létrehozását említette.

A konferencián Gulyás Gergely, a Hegyvidék országgyűlési képviselője, Miniszterelnökséget vezető miniszter a Magyar Optikai Művek egykori területének teljes rehabilitációját, a nemrég átadott új Kulturális Szalon épületét, a Böszörményi út megújítását, és a Lóvasút Kulturális és Rendezvényközpont rekonstrukcióját emelte ki a kerület fejlődéséből.

Fotó: hegyvidek.hu

Pokorni Zoltán polgármester a Hegyvidéki Urbanisztikai Konferencián

Irodalmárok otthonai

Ferencvárosi Helytörténeti Gyűjtemény

•••• Gönczi Ambrus

Ismeretlen kerületek is irodalmi rangra emelkedhetnek, ha egy költő emlékei, hangulatai, élményei fűződnek egy-egy városrészhez. Ritkaság, hogy íróember föl ne keresné születe táját, gyermekkorának városát műveiben. Nem közömbös a hangulat sem. Kocsmakertek hűsén fogyasztott sörök közben megfigyelni a poharazó polgárokat – írónak való feladat. Vagy

kötelessége

volt. „A város peremén lakó szegény emberek élete könnyel, füsttel, fátsultsággal volt tele.” De helyet kapnak ezen a részen a kispolgárság képviselői is. Erről tanúskodnak az apró, földszin-

tes családi házak, amelyek átmenetet képeznek a munkáslakta „városi házak” és az előkelőbb negyedek szerényebb villái között. A Ferencvárosról szóló írások legtöbbször az ünneplőbe öltözött vasárnapokat is megörökítik.

Nem véletlen, hogy jóformán valamennyi irodalmi műfajban – olvassunk bár regényt, novellát, verset – találkozhatunk a régi, illetve fejlődő Ferencvárossal. A Ferencvárosi Helytörténeti Gyűjtemény májusban nyíló időszaki kiállításán azok az irodalmárok szerepelnek, akik itt laktak és munkásságukban megjelenik a ferencvárosi mindennapok világa. *Móricz Zsigmond* (Üllői út 91. és 95.), *Krúdy Gyula* (a Ferenc körúti bérházak lakója), *Arany János* (Erkel utca 20. és Üllői út 7.), vagy éppen *Mikszáth Kálmán* (Lónyay utca 13/A) mellett a *Lázár Ervin* – *Vathy Zsuzsa* íróházaspár mindennapjaiba, ferencvárosi otthonába is bepillantást nyerhetnek a magyar irodalom szerelmesei.

Arany János
Üllői úti háza

magányosan elvetődni szűk, de kedves sikátorokba, vagy egyedül ülni a pohár mellett és keseregni a magánosság fölött, ez is íródolgoz. Erről is sok írás tanúskodik.

A Ferencváros olyan hely volt mindig, ahol sok irodalmár talált otthonra. Akik itt laktak, elindultak felfedezni környezetü-

Lázár Ervin
ferencvárosi otthonában

Fotók: Ferencvárosi Helytörténeti Gyűjtemény

Apákról utódokra

A Munk – Munkácsi család története

„És másfél évi hagyaték-rendegetés, kutatás és előkészítés, és több hetes építkezés után ma este hétkor megnyitjuk az Apákról az utódokra szállott elhivatottság: a Munk-Munkácsi család története című új kiállításunkat” – olvashattuk a Magyar Zsidó Múzeum és Levéltár bejelentését február 14-én a Facebookon. Az egyben diplomáciai eseménynek is számító – megnyitóján *Isabelle Poupard*, Kanada budapesti nagykövete, *Ódor Bálint*, kanadai magyar nagykövet, és *Szalay-Bobrovniczky Vince* civilügyi államtitkár köszöntötte a megjelenteket, a „há-

zigazdák” (*Darvas István* rabbi, levéltáros és *Toronyi Zsuzsanna* múzeumigazgató) mellett – rendezvényt a múzeum állandó kiállításának (Tamid: Mindig) terében tartották meg.

Megnyitója után a múzeum második emeletén, az időszaki tárlatokon áthaladva (100! – az 1916-ban alapított múzeum 100 éves történetét 100 tárggyal bemutató kiállítás;

Herendi zsidó öröksége – a Herendi Porcelánmúzeummal közös tárlat) lehetett az

Mátyás a Hegyvidéken

VIII. Hegytörténeti konferencia

•••• Földváry Gergely

A Hegyvidéki Helytörténeti Gyűjtemény *Mátyás király* születésének 575. és trónra lépésének 560. évfordulója alkalmából a neves király XII. kerületi kötődéseit feldolgozó szakmai konferenciát szervezett. Történészek, régészek, muzeológusok tartottak előadásokat a Hegyvidék Galériában Mátyás és a kerület szoros kapcsolatáról. A Hegyvidéken különösen erős volt a Mátyás kultusz ezért is nevezték el a kerületet 1938-tól hivatalosan Mátyás király városnak, még ha ez a köztudatban nem is terjedt el.

A konferenciára megtelt a galéria, közel 80 ember jött össze, ami nem véletlen, miután igen neves történészek és régészek adtak elő a VIII. Hegytörténeti konferencián. *C. Tóth Norbert*, a Magyar Tudományos Akadémia doktorának előadásában szó esett *Szilágyi Erzsébet* budai lakhelyéről, *Bencze Zoltán*, a Vár-múzeum régésze a budaszentlőrinci pálos kolostorról, míg *Buzás Gergely*, a visegrádi Mátyás Király Múzeum igazgatója a Má-

tyás-kori Visegrádról adott elő. *Földváry Gergely*, a Hegyvidéki Helytörténeti Gyűjtemény történésze Mátyás és a Hegyvidék kapcsolatát ismertette. Megtudhattuk, hogy a svábhegyi Golf Szállót a Mátyás király városra és a közeli budakeszi Nyéki-palotára reflektálva

Mátyás-kori pajzs és kálvária másolatai a galériában

Történészek és régészek adtak elő a konferencián

Emlékszoba jellegű családtörténeti tárlat

építették meg 1939-ben vadászkastély szerűen. Erre figyelve alakították ki a középkort idéző belső falakat, valamint az étteremben elhelyezett *Molnár-C. Pál* festmények is ezt szorgalmazzák, amelyek a vadászó és a vadászatról hazatérő királyt ábrázolják. *Fedelez Tamástól*, a Pécsi Tudományegyetem docensétől a korabeli hölgyekről hallhattak érdekességeket a jelenlévők. A Városházáról és rendszeréről *Magyar Károly* régész, a Buda környéki vadászatról *Kováts István* régész beszélt. Végezetül *Kanyó Ferenc*, a Károli Református Egyetem munkatársa a Mátyás halála körüli gyanús tényeket vette sorra.

A sok érdekes téma mellett az ebédszünetben a látogatóknak lehetősége támadt megtekinteni a *Janek György* jóvoltából kölcsönadott Mátyás-kori pajzs és kálvária műtárgyak másolatait, melyek a konferencia témakörére emlékeztettek. Elhangzott előadásából egy kötet kiadását tervezi a gyűjtemény.

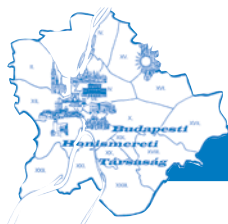
utolsó teremben az emlékszoba jelleget tükröző családtörténeti tárlatot megtekinteni.

A Munk–Munkácsi család háromszáz éves története alatt az országnak és a zsidó közösségnek írók (*Munk Adolf*: 1830–1907), nyelvész (*Munkácsi Bernát*: 1860–1937), ügyvéd (*Munkácsi Ernő*: 1896–1950) és kanadai milliárdost (*Peter Munk*: 1927–2018) egyaránt adott. Munkácsi Ernő – a '30-as években a Zsidó Múzeum igazgatója – kezdeményezte 1939-ben édesapjának, Munkácsi Bernátnak a

nyitrai, nagyváradai és budapesti Munk-család... genealógiája című kötete kiadását.

Családtörténeti kiállításuk jól kiegészíti a múzeum állandó kiállítását és említett időszakos tárlatait. E család története talán abban egyedi, hogy tagjai öt nemzedék óta meg tudták őrizni családi emlékeiket: iratokat, fényképeket, személyes tárgyait, könyvtárukat... Digitalizált anyagok sora, több nyelven ismertetést adó fülhallgatók törlik meg a családi emlékezet anyagait – alul a családi könyvtár bőrkötésű kötetei sorakoznak. Kiállításuk így a múlt és jelen egyfajta szimbiotikus egységét tárja elénk.

A Dohány utcai múzeumban megtekinthető muzeális anyagok a The Peter & Melanie Munk Charitable Foundation és a Canada-Hungary Educational Foundation támogatásának köszönhetően láthatók.

Rólunk – Röviden

Budapesti Honismereti Társaság

Az egyesület Elnöksége ülését március 8-án székhelyén, az újpesti Neogrády László Helytörténeti Gyűjteményben tartotta.

A Társaság új weblapját bemutatva Breinich Gábor elnök ismertette, hogy a Miniszterelnökség Nemzeti Együttműködési Alapja (kezelője a Bethlen Gábor Alapkezelő Zrt.) 2018. évi működési pályázatán elnyert forrás tette lehetővé a Társaság weblapjának megújítását. Ez a korszerű grafikai megjelenítés mellett törekedett a régi weblap tartalmának lehetőség szerinti megőrzésére, valamint egy új, *Városunk Online – Budapesti Helytörténeti Szemle* elnevezésű internetes periodika indítására is. Péter Zoltán szoftverfejlesztő

beszámolt arról, hogy az új weblap sablon már próbaüzem alatt van – március 25-e után elindul ennek a normál üzeme, és a régi webcímen lesz majd az új lap elérhető (bph.t.hu). Tartalomkezelő felülete egyszerűbb, mint a korábbi weblapé, ami lehetővé teszi, hogy többen is kezeljék.

Ezt követően a Társaság titkára adott tájékoztatást a Budapesti História előadóestjeiről – ezek szervezését Balázs Attilának köszönhetjük –, a *Városunk* újság új grafikai megjelenítésű és tipográfiájú januári számának megjelenéséről, és az említett NEA pályázati támogatásból a Társaság

számára új számítógép és lézernyomtató beszerzéséről.

Az Ellenőrző és Számviteli Bizottság képviselőjében Fericsán Kálmánné, a bizottság elnöke számolt be a Társaság 2018. évi tevékenysége és gazdálkodása ellenőrzésének tapasztalatairól. Az egyesület székhelyén március 6-án tartott ellenőrzésük során megállapították, hogy 2018-ban a Társaság az Alapszabályában rögzített feltételeknek, valamint a közhasznú szervezetekre előírt szabályoknak megfelelően működött. A nyilván-

tartások, az adminisztráció, a pénzügyek kezelése színvonalasan lett ellátva, és a Társaság nyereséges évet is zárt.

A közgyűlés előkészítéseként a Társaság titkárnak írásbeli előterjesztései alapján tárgyaltak a 2018. évi egyesületi beszámolóról és 2019. évi terveikről.

Végezetül foglalkoztak a nyíregyházi XLVII. Országos Honismereti Akadémia (2019. július 7. – július 12., témaköre: A nemesség/arisztokrácia szerepe Magyarországon) előkészítésével, a Honismereti Szövetség kitüntetéseiire javasoltakkal: Honismereti Munkáért Emlékéremre Szöllősy Marianne, Honismereti Munkáért Emléklapra Buzinkay Géza, Benyóné dr. Mojzsis Dóra és Lukács Emilia kerül felterjesztésre.

Honismeret Napja

Budapesten, a Duna-palotában

Helytörténeti tankönyvek, kiadványok módszertani bemutatójával ünnepelte március 24-én a budapesti Duna-palota Széchenyi Termében a Honismereti Szövetség a Honismeret Napját. A magyar tudomány 18. századi kiemelkedő egyénisége, Bél Mátyás 1684. március 24-i születésnapjáról az országos szervezet és tagszervezetei 12 éve a Honismeret Napjaként emlékeznek meg.

Rendezvényük megnyitóján a szövetség elnöke, Debreczeni-Droppán Béla az Erdélyben élő Halász Péter köszöntőjét olvasta fel, majd bejelentette, hogy a szövetség kezdeményezésének köszönhetően van esély a honismeretnek a NAT-ban maradására, általános iskolai tantárgyként. Mostani előadásai a fiatalokat célzó példaértékű honismereti kiadványokat fogják bemutatni – mondta.

Az elhangzott előadások főként az Alfa generáció, a 2010 után születettek bevo-

násának módjait vázolták. A szekszárdi munkafüzet a diákok számára az ismeretátadás játékos formáját, önálló feldolgozásra készítését valósította meg. Tied a város sorozatokról a pécsi KultúrAktív Egyesület számolt be – a *Ferencváros gyerekeknek* című kötetükről a 2018/2. számunkban írtunk. Dunakeszin egy 5–8 éveseknek szánt mesekönyvet (*Sétáljunk együtt Dunakeszin*) adtak ki. A veszprémiek (babako.hu) a *Sétál a család Veszprém*ben 5. füzetét mutatták be. A makóiak

Budapestről két intézmény is bemutakozott. A Tomory Lajos Múzeum (dr. Heilauf Zsuzsanna és Márkus Zsolt) az MTA SZTAKI-val közös fejlesztést, okostelefonos helytörténeti sétát ismertetett. Az újpesti Neogrády László Helytörténeti Gyűjtemény (Szöllősy Marianne) a 8 éves gyerekeknek készült, már kétszer kiadott *Mesélő házak* elnevezésű mesekönyvet, és az előkészületben lévő 14–15 éveseknek szánt *Elődeink Újpesten* című kiadványt mutatta be.

A Honismeret Napján Szöllősy Marianne a mikrofonnál, majd Vágó István, Debreczeni-Droppán Béla és dr. Gesztesi Enikő

a honismerés új eszközeit (blog, instagram, drón...) vázolták.

Budapesti Históriák

A Budapesti Honismereti Társaság és Budapest Főváros Levéltára Budapesti Históriák című előadást-sorozatát minden hónap lehetőség szerint első szerdai napján, du. 5 órai kezdéssel Budapest Főváros Levéltára Gárdonyi Albert termében tartjuk (Budapest, XIII. ker., Teve u. 3–5.). Ezek nyilvánosak, belépődíj nélküliek, minden érdeklődőt szeretettel várunk.

Május 8.

- *Kispest csillaga*
– egy legendás traktorgyár története
című film vetítése
- *A vetített film készítéséről, jövőbeni terveiről*
Előadó: Hegedüs Judit, filmrendező

Június 5.

- *Angol–magyar cérnagyár Újpesten (1923–2019)*
Előadó: Szöllősy Marianne, gyűjteményvezető
- *Az Erzsébetvárosi Zsidó Történeti Tárról*
Előadó: Keleti Éva, történész

„Ferencváros a forradalomban”

Az okostelefonos applikációk alkalmazása napjainkra már a fiatalabb generációt megszólítani kívánó kerületi önkormányzatok figyelmét is felkeltette.

Több kerületben ezek az elmúlt pár évben (Ferencváros, Pest-szentlőrinc-Pestszentimre, Újpest...) meg is valósultak. Feltehetően az első volt Ferencváros önkormányzata, amely az 1956-os forradalom és szabadságharc 60. évfordulójára elkészítette a Ferencváros a forradalomban elnevezésű okostelefonos sétát.

A már három éves applikáció az önkormányzat kezdeményezésére az MTA SZTAKI eLearning

Osztálya és a Ferencvárosi Helytörténeti Gyűjtemény együttműködésével valósult meg. A GUI-DE@HAND Budapest okostelefonos alkalmazás iOS vagy Android telefonra egyaránt ingyenesen letölthető, bemutatását egykor kiindulópontján, a Bakáts téren kezdte el Gönczi Ambrus, a helytörténeti gyűjtemény vezetője. Alkalmazásuk önálló bejárásra tervezett, térképfelületét egyfajta menüpontokként egyik oldalon az utcák, másik oldalon személyek nevei foglalja keretbe. Ezekről valósul meg interaktív, hangos, vezetett sétájuk, miközben archív fotók, újságcikkek stb. láthatóak telefonunk képernyőjén.

In memoriam

Fericsán Kálmán (1945–2018)

Újpesti asztalos családban, 1945. május 13-án született. Az érettségi (1963), a pécsi Tanárképző Főiskola biológia-testnevelés szaka (1970), a pécsi Janus Pannonius Tudományegyetem pedagógia szaka (1997) jelezte tanulmányainak sorát. Tanárként 1988-ig általános iskolákban, majd nyugdíjazásáig az újpesti Kozma Lajos Faipari Szakközépiskolában tornatanárként dolgozott. Helytörténeti és neveléstörténeti kutatásait publikálta, több önálló kötete is megjelent: *Ősi fának ága-boga, A közép-szintű iparoktatási szervezet kialakulása és fejlődése Magyarországon, Mozaikok a neveléstörténetből, Tanítómesterek, mestertanítók, Emberfaragó idők, A pedagógusképzés történeti előzményei*-sorozat. Feldolgozta az újpesti asztalosipari oktatás történetét, társszerzője volt az Újpesti olimpikonok című kötetnek, elkészítette az Újpest Lexikon sporttémájú szócikkeit. A Budapesti Honismereti Társaságnak 2009-től volt aktív tagja.

Nem csupán magas termete, de barátságos természete egyaránt ismerttette a Társaságban, az Országos Honismereti Akadémiákon. A Honismereti Szövetség 2018-ban Honismereti Munkáért Emléklappal tüntette ki. Szűkebb pátriája Arany Horgony-díjjal (2007), Újpest Gyermekéért-díjjal (2009), Újpestért-díjjal (2016) ismerte el tevékenységét. Váratlanul távozott közülünk 2018. november 20-án, a Megyeri temetőben december 14-én több százan kísérték el utolsó útjára.

Kadlecovits Géza (1939–2018)

Életének 80. esztendejében, 2018. november 29-én, hosszas betegskedés után hunyt el. Újpesti születésű (1939) fiatalelként elektroműszerésznek tanult, első munkahelye az Egyesült Izzólámpa és Villamossági Rt. lett (1955) – innen is ment nyugdíjba (1993). Közben 1966-ban leérettségizett, majd igazgatói titkárságvezetői, igazgatási főosztályvezetői feladatokat látott el. Hosszú ideig vezeti a Gyár-

történeti Bizottságot; jelentős szerepe volt a Tungsram történetének feldolgozásában és bemutatásában: könyvkiadás, gyármúzeum létrehozása, Aschner emléktábla. 1969-től nyugdíjazásáig a gyár természetjáró szakosztályának is vezetője, 1988 és 1990 között a Magyar Természetbarát Szövetség elnöke. 1988-ban Budapestért-díjjal és a Sportérdemérem arany fokozatával tüntették ki.

Alapító tagja, titkára, majd elnöke volt az Újpesti Városvédő Egyesületnek, később örökös tiszteletbeli elnökévé választották. Ügyvezető kurátora volt az Újpesti Helytörténeti Alapítványnak. 1994-ben kezdeményezte az Újpesti Helytörténeti Értesítő kiadását, melynek 2001-ig felelős szerkesztője lett. Közel húsz újpesti témájú kötet írója, szerkesztője, közreműködője. Tevékenységéért 2001-ben a Honismereti Szövetség Honismereti Munkáért Emléklappal, az újpesti önkormányzat Újpestért-díjjal (2001), majd Újpest Díszpolgára (2008) címmel tüntette ki. December 13-án, az Újpesti Egek Királynéja templomban volt búcsúztatója.

Palota földjén

Megújult az állandó kiállítás

AXV. kerület helytörténeti gyűjteményében – napjainkban ismét a Rákospalota Múzeum elnevezést használják – november 23-án Palota földjén – Hagyomány és sokszínűség címmel új állandó kiállítás megnyitóján vehetünk részt. Tárlatuk négy teréből az előtér és két terem kiállítása teljesen megújult, a harmadik terem átalakítását idén tervezik. A korábbi, napjainkra már jogosan korszerűtlennek tekinthető kiállításuk megújítását a gyűjtemény 2012 és 2016 közötti vezetője, Kiss Emilia kezdeményezte, sikeres pályázatot benyújtva az EMMI-hoz (Múzeumi Főosztály).

Előterébe belépve – az Óbudai Múzeumban is jól megvalósított ötletet átvéve – Palota történetének fotókkal illusztrált kronológiájával szembesülünk. Ez grafikai megjelenését tekintve ügyesen kivitelezett, a későbbi múzeumpedagógiai tevékenységeknél jól használható lesz.

Mindkét terem közepén végigfutó dekoratív tartószerkezetük üveglapjai alatt település múltját felelevenítő muzeális anyagok tekinthetők meg. Ezekből eltekintve ez a két kiállítási terem a budavári

Falain olajfreskók nagyításai

Királyi Palota kiállítási gyakorlatát követi, azonban az ottani óriási tereket nélkülözve. Mindkét teremben a minimal art művészeti irányzatnak napjainkra a lakáskultúrában is teret nyelő formavilágát tükröző modern látványkiállítás valósult meg, kevés tárgyi anyaggal, enteriőrök nélkül.

Utóbbiak hiányát próbálják talán hangsúlyozni a termék falait több helyen eltakaró, óriásira nagyított olajfestmények fotóival, amelyek így inkább dekorációnak hatnak.

Tárlatuk megnyitóján dr. Csorba László, az ELTE professzora, a tőle már megszokott akadémikusi szinten Palota történetének kevesek által ismert részleteit villantotta fel, nagy érdeklődés kiváltva.

Óbudai Múzeum

Vezető: Népessy Noémi,
tel./fax: 250-1020
cím: 1033 Bp., Fő tér 1.,
nyitva: K–V: 10–18 óra.

Neogrady László Helytörténeti Gyűjtemény

Vezető: Szöllősy Marianne, tel.: 370-0652,
cím: 1043 Bp., Berda J. u. 48.,
nyitva: K–P: 10–18, Szo: 10–14 óra.

Erzsébetvárosi Zsidó Történeti Tárlat

Helytörténeti munkatárs: Keleti Éva
tel.: 369-3688
1077 Bp., Csányi u. 5.
nyitva: V–Cs: 14–18, P: 10–14 óra

Ferencvárosi Helytörténeti Gyűjtemény

Vezető: Gönczi Ambrus,
tel.: 218-7420,
cím: 1092 Bp., Ráday u. 18.,
bejárat az Erkel utcából,
nyitva: K–P: 12–18, Szo: 10–14 óra.

Kőbányai Helytörténeti Gyűjtemény

Vezető: Verbai Lajos,
tel.: 261-5569,
cím: 1102 Bp., Halom u. 37/b.,
nyitva: H, K, Sz, P: 10–14, Cs: 14–18 óra.

Albertfalvi Hely- és Iskolatörténeti Gyűjtemény

Vezető: Beleznay Andor,
tel.: 208-6635,
cím: 1116 Bp., Pentele u. 8.,
nyitva: K, Cs, Szo: 14–18 óra.

Etele XI. kerületi Helytörténeti Gyűjtemény

Vezető: Farkas Zsolt,
tel.: 204-6788; 06-70-682-2144,

cím: 1116 Bp., Gyékényes u. 45–47.,
nyitva: H–P: 10–19 óra.

Hegyvidéki Helytörténeti Gyűjtemény

Szakmai felelős: Földváry Gergely,
tel.: 06-70-360-2447,
cím: 1121 Bp., Zugligeti út 64.,
nyitva: Sze–V: 10–18 óra.

Angyalföldi Helytörténeti Gyűjtemény

Munkatárs: Dr. Simonné Hortobágyi Zsuzsanna,
tel.: 06-30-453-3693,
cím: 1131 Bp., József Attila tér 4.,
nyitva: K–Cs: 11–17, P: 9–16 óra.

Samodai József Zuglói Helytörténeti Műhely (szakmai besorolás nélkül)

Helytörténeti munkatárs: Bese Judit
tel.: 220-6777; 06-70-408-9333
cím: 1146 Bp., Hermina u. 3.
nyitva: időegyeztetés alapján

Rákospalota, Pestújhely és Újpalota Helytörténeti Gyűjteménye

Vezető: Csibi Kinga,
tel.: 419-8216,
cím: 1158 Bp., Pestújhelyi út 81.,
nyitva: K–P: 10–16, Sze: 12–18,
Cs, Szo: 10–14 óra

Kertvárosi Helytörténeti és Emlékezet Központ (szakmai besorolás nélkül)

Vezető: Villányi Péter,
tel.: 06-20-417-1956,
cím: 1165 Bp., Veres Péter u. 157.,
nyitva: H–Cs: 9–16, P: 9–14 óra.

Erdős Renée Ház Muzeális Gyűjtemény és Kiállítóterem

Vezető: Ádám Ferenc,
tel.: 256-6062, 258-4693, fax: 256-9526,

cím: 1174 Bp., Báthory u. 31.,
nyitva: K–V: 14–18 óra.

Tomory Lajos Múzeum

Vezető: Heilauf Zsuzsanna,
tel.: 290-1585, 06-20-316-9885
cím: 1181 Bp., Margo Tivadar u. 116–118.
nyitva: Cs–P: 10–18,
Szo: 14–18 óra.

Kispesti Helytörténeti Gyűjtemény

Vezető: Siklós Zsuzsa,
tel.: 281-1619,
cím: 1191 Bp., Csokonai u. 9.,
nyitva: K–P: 14–18 óra,
páros heteken Szo: 10–14 óra.

Pesterzsébeti Múzeum

Vezető: D. Udvary Ildikó,
tel.: 283-1779,
cím: 1203 Bp., Baross u. 53.,
nyitva: K–Szo: 10–18 óra.

Csepeli Helytörténeti Gyűjtemény

Vezető: Molnár Krisztián,
tel.: 278-2747
cím: 1213 Bp., Szent István út 230.
nyitva: Sze: 8–14.30, P: 14–18,
Szo: 9–13 óra.

Budafok Barlanglakás Emlékmúzeum

cím: 1222 Bp., Veréb u. 4.,
(Látogatás előzetes bejelentkezéssel:
Appel Péter
tel.: 06-20-447-8333)

Soroksári Helytörténeti Gyűjtemény

Vezető: Sasvári Ilona,
tel.: 285-2746,
cím: 1238 Bp., Sztás u. 105.,
nyitva: Sze–P: 14–18 óra.

Virtuális fotókiállítás

Ferencváros díszítőművészete

•••• Gönczi Ambrus

„Nem mindig volt a díszítő szobrászat oly elhanyagolt mostohagyermek az építészek, mint a legutóbbi emberöltőkben. Egykor uralkodó fejedelem volt, így például az antikvitásban és sok századdal utóbb a reneszánszot követő barokkban is. Akkor csaknem úgy állt a dolog, hogy a szobrász volt a vezényszó. Nem éppen azért, mert akárhány építész a tulajdon két kezével mintázta a szobroknak azt a rengeteg tömegét, amelyekkel szívesen tételezte épületeit. Hanem azért, mert majdnem azt lehet mondani, hogy szobrászésszel tervezte architektúráját. Manapság azt akarjuk, hogy a díszítőművész járjon kezére az építészek, adjon új hangsúlyt a szerkezetek fontos pontjainak. Ahol két, egymástól funkcióban eltérő tagozat kapcsolata jelentős munkát végez: ott mutasson rá feltűnő és különleges formáival a díszítő szobrász.”

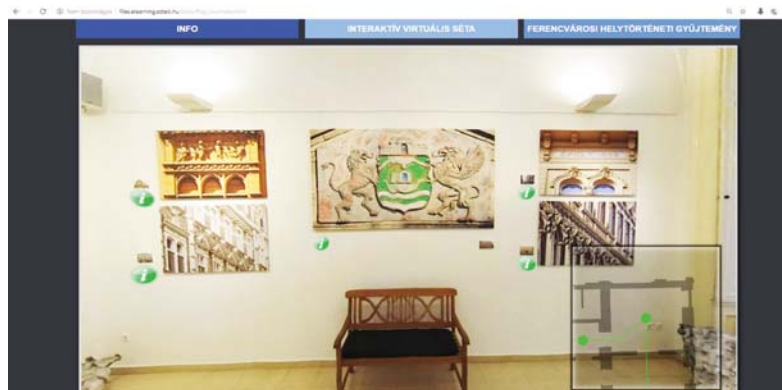
Ezeket a gondolatokat *Lyka Károly* művészettörténész 1914-ben vetette papírra, melyek ma is érvényesek. Az épületek homlokzatain látható díszek, motívumok, domborművek, szobrok mágnesként vonzzák a tekintetet. Az utcákon sietők meg-megállnak egy pillanatra és talán elgondolkoznak azon, kik lehettek azok a megrendelők, akik ezeket a díszeket házaikon látni akarták, s kik lehettek azok, akik megtervezték és létrehozták e díszí-

tőművészeti alkotásokat. *Mészáros Gábor* fotóművész fényképei közel hozzák a műveket és bizonyítják: a tehetség, szakértelem és kreativitás együttese igazi remekműveket eredményezett az 1880-as, 1890-es, vagy akár az 1910-es évek Budapestjén, a Belső-, és Középső-Ferencvárosban.

Közel kétévtényi fáradhatatlan fotós munka eredményét láthatták a tárlatra látogatók a Ferencvárosi Helytörténeti Gyűjtemény kiállítótermeiben. Az épületfotózás talán egyik legfontosabb pillérei az esztétikai érzék, a technikai tudás, dokumentáló szemlélet becsületessége. *Mészáros Gábor* fotói a motívumok kalandos felfedezésétől kezdve az exponálás és az utómunkán át a nyomtatásig személyes alkotói folyamatról árulkodnak. Ez a gondolkodás e kiállítás alkalmával vált univerzálissá, felkészítve minket is a múlt remekműveinek befogadására.

A tárlatban 25 lakó- és középület egy-egy épületdísz segítségével kerülhetett

Foto: Ferencvárosi Helytörténeti Gyűjtemény

Virtuálisan is bejárhatók a kiállítás termei

közel az épített örökség iránt érdeklődő látogató. A házak tervezőiről, tulajdonosairól

is szerezhetett információkat az, akit egy-egy díszítő motívum kíváncsivá tesz, vajon milyen lehet az egész épület.

A kiállítás február közepén bezárt, de akit érdekel a téma, egy virtuális kiállítás formájában ismét megtekintheti az épületfotókat. Az MTA SZTAKI eLearning Osztályának legújabb ferencvárosi kapcsolódású fejlesztése révén a tárlat az interneten folyamatosan látható, csupán be kell lépni az úgynevezett online térbe, és a látogató bejárhatja a kiállítás termeit, közel juthat egy-egy képhez, és néhány kattintás után a házak történetét is elolvashatja. Az alábbi internetes link segítségével invitáljuk az érdeklődőket az első ferencvárosi virtuális kiállításra: http://files.elearning.sztaki.hu/intro/fhgy_hu/index.html

Egy hosszú útról

•••• Karacs Zsigmond

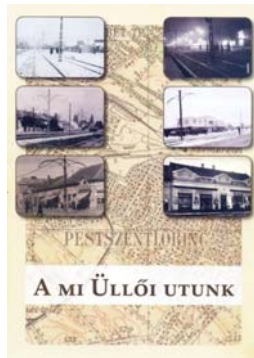
Dicséretes az a kiadvány politika, amivel a Tomory Lajos Múzeum évről-évre meglepi a látogató közönségét. A minap zárt az a kiállítás, amely az Üllői utat mutatta be a Kálvin tértől a főváros mai határáig. A mintegy 16 kilométeres útvonal közel fele egyben Pest-szentlőrinc főútvonala. Ennek köszönhető az a hatalmas fej-

lődés, ami az 1910-ben született önállóságától mai napig jellemző az 1936-os várossá válásán keresztül és 1950-ben Budapesthez csatolásán át megvalósult.

A *mi Üllői utunk* című 28 oldalas kiadvány bepillantást ad a XVIII. kerület történetébe és sok-sok képpel ismerőssé teszi számunkra egykori és mostani arculatát. Tiszteletre

méltó a szerkesztő, *Fodorné Nagy Veronika* igyekezte, mindenről írni és mindent bemutatni, amit csak lehet e szerény kiadványban. Képei közül a kedvencem az 5. oldalon lévő „Erdőrézlet Pusztá

Szent Lőrinczen Budapest mellett” feliratú. A nagyítót kézbe véve szinte minden képbe magunkat is odaképzeltük. Szinte kedvünk támad e füzetet kézbe fogva Kispesttől

Vecséig végigjárni és beazonosítani a felismerhető helyszíneket, melyekhez a kiadványban megfelelő magyarázatokkal vagyunk ellátva. Ezt részben már elkezdtem és döbbenetes érzés volt számomra a

Kossuth téri első világháborús emlékmű már első harmadik alakjának az arca közelről. Akit érdekel és szereti városát, e kerületét, a füzethez ingyenesen hozzájuthat a múzeumban.

Budapest időgép

Hungaricana utazás térben és időben

•••• Gábor Tibor

Budapest Főváros Levéltára és az Arcanum Adatbázis Kft. 2017 decemberétől az interneten elérhető (<https://hungaricana.hu/hu/adatbazisok/budapest-idogep/>) digitális projektje, a Budapest időgép interaktív térképeken keresztül segíti fővárosunk házainak és azok használóinak megismerését. Nem csupán térbeli és időbeni „utazásra”, de kutatómunkára is alkalmas hiánypótló online lehetőség teremtdött meg ennek révén. A Hungaricana adatbázisára alapozva négy időpont (1837, 1873, 1908, 1937) térképei mutatták a város változásait, az Iratok alkalmazásban

jegyzők 1914–1918 közötti okirataival, jegyzőkönyveivel és a korabeli címtárak adataival. Új adatbázisát a főváros 1916. évi állapotát tükröző vektorizált (1908. évi alapter-

kép kiegészített változata) térképéről érjük el. E tartalom bővítéséről és a kiemelt jelentőségű politikai perek (*Tisza, Károlyi-Szamuely, Héjjas, Rákosi* stb.) internetes elérhetőségéről (<https://library.hungaricana.hu/hu/collection/leveltariiratok/BFL1918-1919ForradalmakForrasai>) adtak tájékoztatást november 9-én Budapest Főváros Levéltárában.

A Budapest időgép fejlesztése az első világháborúra koncentrál – hangsúlyozta *dr. Kenyeres István*, Budapest Főváros Levéltára főigazgatója. Ez a levéltár és a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár együttműködésével valósult meg. Későbbiekben tervezik a Budapesti Történeti Múzeum bevonását, és már most gondolnak Budapest egyesítésének közelgő 150. évfordulójára.

Fontos pillanat ez, mivel nem csupán verbális együttműködést, hanem tényleges együttgondolkodást eredményezett a fejlesztés – jelentette ki *dr. Fodor Péter*, a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár (FSZEK) főigazgatója. Lényeges szereplője volt az Arcanum Adatbázis Kft. is. A főváros egyesítésének 150. évfordulójára Budapest három közgyűjteménye a jövő évben (2019) nyújtja be javaslatát a fővárosnak.

Az interaktív térképek különböző időmetszetekben, térinformatikai rendszerben teszik lehetővé a Hungaricana hatal-

mas adatbázisában használatát, amelynek egyik leágazása a Budapest időgép – fejlesztette ki *dr. Sipos András* (BFL) főosztályvezető. 2018. október 30–31-én volt a svájci Lausanne-ban a Time Machine 2018 elnevezésű nemzetközi konferencia az európai időgépről. Budapestről házakra lebontva, helyrajzi számhoz kapcsolódva tudható meg sok információ, köztük az ottani néhai cégek, boltok, egyesületek, lakásbérlet neve – mintegy 62.000 okirat volt a feldolgozott közjegyzői anyag.

A Budapest időgépet Sipos András ismertette

2500 kötetet és közel 400.000 egyéb dokumentumot digitalizált

már a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár – ismertette *Sándor Tibor* (FSZEK) osztályvezető, a Budapest Gyűjtemény vezetője. Az 1916-os Budapesti Cím- és Lakásjegyzék anyagát az Arcanum munkatársai alakították át adatbázissá. A lakóházak mellett iskolák, szállodák, mozik, éttermek, rendházak, egyesületek, laktanyák, szanatóriumok stb. adatai is kereshetők. Az 1914–1918 közötti 32 fővárosi középiskola iskolai értesítőit is digitalizálták. A Hungaricana teszi lehetővé a FSZEK első világháborús plakátgyűjteményéből (2500 plakát) egy válogatás elérhetőségét is.

Sándor Tibor a cím- és lakásjegyzékre hívta fel a figyelmet

pedig a helyrajzi számon keresztül megjelent a hozzá kapcsolható fotók és levéltári források elérhetősége.

Most újabb adatbázisokkal bővült a Budapest időgép kínálata: a budapesti köz-

Az Isteni Szeretet Leányai

Ferencváros és a Hegyvidék nővérei

•••• Biró Aurél

A bécsi székhelyű Isteni Szeretet Leányai Társulatot *Lechner M. Franciska* alapította *Szent Ágoston* regulája szerint. Magyarországra 1870 decemberében jöttek, 1871-ben házat vettek a IX. kerület Soroksári (később Ráday utca 36.) utcában. 1872-ben női kézimunka iskolát állítottak fel. 1873-ban nyílt meg a leányinternátus, majd 1874-ben négyosztályos magán elemi iskola. 1878-ban hatosztályos elemi iskolájuk volt, amely 1880. augusztus 12-én nyilvánossági jogot kapott.

Mivel az épület szűknek bizonyult, 1886-ban megvették a ház háta mögötti, Knézich utcai házat is (Mária és Margit Intézet). Mikor azonban ez az épület is kicsinek tűnt, azt elbontották, hogy a helyén egy kétemeletes házat emeljenek. Az 1889-ben az intézet két felső osztállyal bővült, így felső népiskola jelleget nyert, majd 1895-ben *Vaszary Kolos* hercegprímás

Fotók: BFL

A ferencvárosi Szent Margit intézet

engedélyével polgári iskolát nyitottak. A bentlakók részére: 4 elemit, 4 polgárit, míg a bejárók részére: kisdudóvát, varró- és vasárnapi iskolát működtettek.

Fejlődésüket az 1919-es kommun akasztotta meg. 1919-ben létrejött az önálló magyar tartomány, így 1919–1927 között ebben az épületben működött a tartományház, amelyet a nővérek hamar kinőttek. 1890-től óvoda, 1908–1940 között polgári iskolára épülő női kereskedelmi szaktanfolyam, 1930-tól nyolcosztályos leánygimnázium, 1946-tól nyolcosztályos általános iskola működött. A Szent Margit Nevelőintézetet 1948-ban felszámolták.

A rend 1903-ban vásárolta meg a Széchenyi-hegyen fekvő Cathry-féle ingatlant (I. majd XII. ker. Farkasvölgyi út 12. szám), ebből lett a Szent József-lak, az intézet üdülőháza. A szomszédos Weiss-féle telket (14. szám) is megvásárolták, amelyre később hatalmas méretű anyaház és templom épült. A

A rendházat 1925-ben kezdték építeni, 1927-ben szentelték föl

rendház (benne a templom) alapkövét *Csernoch János* hercegprímás szentelte meg és tette le 1925-ben, az ünnepélyes felszentelést *Kohl Medárd* püspök végezte 1927-ben.

Tervezője *Kiss József* volt, az építkezés *Petrovác Gyula* műépítész, nemzetgyűlési képviselő ellenőrzése mellett indult meg. A négyszintes épület 1927-re készült el, amelynek 72 lakószobája és munkaterme, egy nagy gyűlésterme és két nagy étkezője volt. 1926-ban költözött fel a kandidatúra a noviciátussal együtt a tartományházba, hiszen a pesti házuk már nagyon szűkös volt.

Tartományházukban működött 1940–1948 között az érettségizett leányok számára fenntartott Árpád-házi Szent Erzsébet háztartási-gazdasági továbbképző intézete és szaktanfolyam. Az épületet 1950-ben államosították.

A nővérek 1914-től árvák otthonát működtették a IX. ker. Bokréta–Tűzoltó utca sarkán lévő épületben, 1929-ben zárdát és iskolát Rákospalotán, 1941-től tanulmányházat és óvodát Mátyásföldön, amelyeket 1948-ban államosítottak.

A szétszórás után 1994-ben a IX. kerület Viola utca 30–32. számú épületet adta az állam cserébe a korábbi két ház (Bokréta utca 27. és Tűzoltó utca 27.) helyett, amelyet a IX. kerület önkormányzata felújított. A ház egyik részében a tartományi központ működik, míg a másik rész az egyetemista leányok kollégiumaként funkcionál. Valamint 1996-tól a XVI. kerületben zárdát tartanak fenn.

Az *Isteni Szeretet Leányai Kongregációja budapesti intézeteinek története 1871–2015* című kötet 2015-ben jelent meg *Biró Aurél* történész tollából, amelyet a szerzetesnővérek adtak ki. A könyv megjelenését a Ferencváros és a Hegyvidék Önkormányzata, a Barankovics Alapítvány, illetve magánszemélyek támogatták.

Családi Alkotóműhely

Óvodások, általános iskolások számára

•••• Molnárné Kóródy Nóra

Minden hónap harmadik vasárnapján a Hegyvidéki Helytörténeti Gyűjtemény a gyönyörűen felújított Lóvasút rendezvényházban (XII. ker., Zugligeti út 64.) szeretettel várja a családokat közös alkotásra, ahol kreatív foglalkozás keretében megismerkedhetnek a XII. kerület, a Hegyvidék izgalmas történetével, híres alakjaival, érdekességeivel. Színes programunk mára a kerület kedvelt családi programja lett, foglalkozásaink után a résztvevők megtekinthetik a gyűjtemény kiállítását, és felfedezik a környék turistaútjait is.

A foglalkozások igyekeznek kapcsolódni az aktuális kiállítások témájához, nemzeti ünnepekhez, évszakok változásainak érzékeltetéséhez, a XII. kerület történelmi kincseihez, titkaihoz. A Családi Alkotóműhely keretében közösen megismertük a Hegyvidék madárvilágát és együtt készültünk a télre. Bár kiscipőt nem, viszont

madáretetőt annál inkább készítettünk, így amikor igazán hűvösre fordult az idő, a mi kertünkben, ablakunkban is eleségre találhattak az itt maradó, csiripelő madárcák. A novemberi családi alkotósarok témája a hétköznapijainkban megtalálható kontrasztok, ellentétek mellett a gyertyakészítés, gyertyadíszítés volt. Fény derült arra, hogyan készítették a gyertyát és mi mindennel világítottak régen. A délelőtti alkotás során különböző gyertyadíszítési ötleteket ismertünk meg, próbáltunk ki, hogy a novemberi estét bevilágíthassuk az új alkotásokkal.

A decemberi Családi Alkotóműhelyünkben a karácsonyra várakozva apró, karácsonyi manók, figurák, díszek születtek. A téli időszak vidám téli emlékeiből, élményeiből ablakdíszeket készítettünk, a farsangi mulatságot pedig egyedi masz-

kok készítésével varázsoltuk feledhetlenné. Idősebb gyerekekkel a Lóvasúton megforduló közlekedési eszközöket alkottuk meg papírból, kartonból és a kiállítások témájához fűztünk izgalmas kvízeket és játékokat. A programot az óvodás és

A kerület kedvelt családi programja lett

általános iskolás korosztály számára ajánljuk. A részvétel ingyenes, csak je-

lentkezni kell: +36-70-429-9448, hegytortenet@gmail.com, <https://www.facebook.com/HegyTortenet>, <https://helytortenetgyujtemeny.hu/>. Minden érdeklődőt szeretettel várunk.

Fővárosunk irányítói

•••• gáti

Rácz Attila: *A budapesti hatalmi elit 1956 és 1989 között Budapest, Budapest Főváros Levéltára, 2018. 416 p.*

A rendszerváltoz(tat)ás után kezdtek lassan megjelenni azok a levéltári forráskiadványok, amelyek az állampárt, a Magyar Szocialista Munkáspárt (MSZMP) Budapesti Bizottságának tevékenységével foglalkoztak. Rácz Attila most megjelent kötete a *Disszertációk Budapest Főváros Levéltárából* sorozat 4. kiadványaként látott napvilágot.

Lépésről lépésre vázolja fel a főváros vezetőinek kiválasztását, összetételét, karrierjét, cserélődését, más területre helyezését. Mintasokasága az MSZMP Budapesti Pártbizottsága első titkára és titkárai, Végrehajtó Bizottsága tagjai, Budapest fővárosi szintű tanácsi vezetői és rendőrkapitányai voltak.

Csak a tényekre támaszkodva összegzi a kiválasztás menetét. Betekintést ad a pártfunkcionáriusok életútjába is. A döntéshozataloknál a Kádár-korszak diktatórikus hatalomgyakorlásával találkozunk. Kérdéseik kiválasztásánál legfőbb szempont a párthűség, a lojalitás, az engedelmesség volt, huszadrangúnak minősült a szakmai kompetencia. Végzettségükként a pártiskolákat vették figyelembe: elsőrangúnak a moszkvai pártfőiskolák számítottak, majd az MSZMP KB politikai főiskolái (egyete-

mi végzettségnek tekintették) és tanfolyamai következtek, végül a Marxizmus–Leninizmus Esti Egyetem is számított.

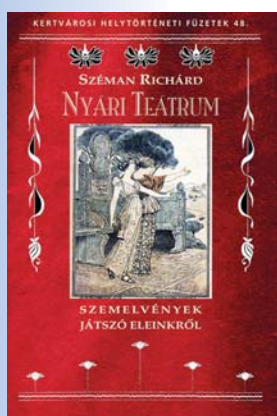
Az átlagok alapján a később vezető pozícióba emelt férfi a pártba 22 évesen lépett be, húsz évvel később lett a budapesti „elit” tagja – személycsere kiemelten három évben történt (1956, 1970, 1989). Apja munkás, maga is fizikai munkásként kezd dolgozni. Második munkahelye pártvonalon volt. Lojálisan követte a párt döntéseit, kinevezett funkcióját nem hagyta el. Több kitüntést kapott. Karrierje tíz év múlva vagy pártvonalon felfelé vezetett, vagy horizontálisan került gazdasági, tanácsi, erőszakszervezeti szervezet élére. Családos, és két gyermek apjaként legvégül a II. kerületben lakott.

A tanulmány közel 1000 lábjegyzetet, levéltári forrás- és szakirodalom jegyzéket tartalmaz. Mellékletének értékes része az archontológia – életrajzi jegyzék, mely a fővárosi és kerületi pártbizottságok és a fővárosi pártbizottsághoz rendelt szervezetek vezetőit, hatalomgyakorlásuk időszakát, az MSZMP felső vezetésébe emelt vagy a KISZ KB-ban működő fővárosi funkcionáriusokat ismerteti.

Nyaralótulajdonos színházi kompánia

Széman Richárd: *Nyári teátrum (Szemelvények játszó eleinkről) – Kertvárosi Helytörténeti Füzetek 48.*

Kertvárosi Helytörténeti és Emlékezet Központ, Budapest, 2018.; négy színnyomás, 196p.; 138 kép

Budapest XVI. kerületének helyi történetét dolgozzák fel a Kertvárosi Helytörténeti Füzetek kötetei. A szerző kultúrtörténeti sorozatának ebben a könyvében a fővárosi színházak alkotói közül azoknak az életéről gyűjtött össze adatokat, képeket, korabeli írásokat, akik a 20. század első felében a kerület elődtelepülésein, Mátyásföldön, illetve Rákosszentmihályon nyaraltak, esetleg laktak: a sikeres népszínházi operett-szerző és rendező, az Operaház színházi-látvány szakemberei, a scenikusok, a filharmonia felelőse, a karnagy, a színházi fotográfus. És legfőképpen a színészek, komikusok és primadonnák, a Népszínház, a Nemzeti Színház, az Opera ország- és

gyakran világszerte elismert művészei. Válogatásakor a legfontosabb szempont az volt, hogy a művészek milyen szerepet vállaltak a községek élhető közege, kulturális élete formálásában, kibontakozásában. Gazdagon illusztrált kötetünk egy színházi hangulatjelentés a korról, helyi vonatkozásokkal. A kötet illusztrációi közül ki kell emelnünk a szintén mátyásföldi nyaralótulajdonos *Strelisky Sándor* Császári és királyi udvari és kamara fényképész színházi portréit. Koruk „sztárfotósa” helyi, felnagyított képeiből kiállítás is készült, a könyvbemutató után láthatták az érdeklődők. A kötetet lokálpatrióták és színházrajongók egyaránt olvashatják.

Pesti passziók

•••• Dr. Róbert Péter

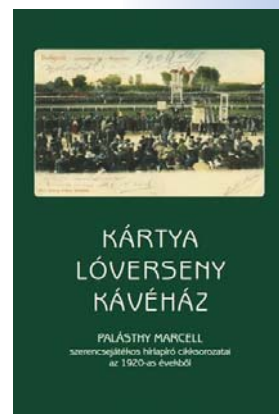
**Palásthy Marcell: Kártya lóverseny kávéház (sajtó alá rendezte: Zeke Gyula)
Budapest, Balassi Kiadó, 2018. 196 p.**

Palásthy Marcell újságíró egyike a 20. század első harmada irodalma szinte teljesen elfeledett alakjainak. Szép feladatot vállalt Zeke Gyula a *Kártya, lóverseny, kávéház* című, Palásthy Marcell szerencsejátékos hírlapíró cikksorozatai az 1920-as évekből alcímű könyvével, mert nemcsak leporolta emlékét, hanem a régi Budapest kedvelt helyszínére is elkalauzolja az olvasót.

Bevezetésében a szerző bemutatja Palásthy munkásságát és „szenvetértörténetét”, utalva arra az elsüllyedt világra, amelyben a kötetet megtöltő cikksorozatai születtek. Utána húsz oldalon *Kellér Andor* fejtegeti „Palásthy titkát”, élvezetesen, de sikertelenül, pedig ő is állandó törzsvendég volt a könyvcímbe szereplő intézményeknél. Ezután olvashatjuk Palásthy Marcellnek a korabeli belügyminisztérium *A Rend* című lapjában 1925–26-ban megjelent három cikksorozatát.

Először a kártyaklubokról ír, sok névvel és érdekességgel, említve például az 1919-es „bolsi kaszinót”. Következő fejezetben a lóverseny „különös világát” ismerhetjük meg. *Széchenyi* hazafias kezdeményezését a méltatlan utódok gyakran próbálták csalásra használni, néha megdöbbentő és jobb ügyhöz méltó leleményességgel. Felhasználták az akkori technika vívmányait (távíró, telefon), de néha verkliszóval is jelezték az esélyeket.

Legterjedelmesebb része a cikksorozatnak a méltán híres pesti kávéházakkal foglalkozik. Sorra veszi az egyes kerületek kávéházait, történetüket, tulajdonosaikat, nevezetesebb törzsvendégeiket, valóságos helytörténeti monográfiát adva róluk. Ezt egyébként az egész könyvről elmondhatjuk, megemlítve a záró jegyzetanyagot és a szakszótárt, amelyek nemcsak a megértést segítik, hanem további kutatásokra is ösztönöznek.

Megbízható érinthetetlenek

•••• Buda Attila

**Kommunista kiskirályok szerk.: Majtényi György – Szabó Csaba – Mikó Zsuzsanna,
Budapest, Libri Kiadó, 2019. 408 p.**

Csák Máté, a magánhadserget fenntartó, pénzt verető felvidéki oligarcha őstípusa a törvényekkel nem törődő konjunktúralovagoknak. Az övéhez hasonló életutak sorakoznak e kötetben is. Az egykori szocializmus helyi hatalmaskodói jól jellemzik az 1945 és 1989 közötti évek hazai hatalmi viszonyait és valóságát. Közülük a legismertebb *Czinege Lajos* hadseregtábornok, honvédelmi miniszter. Paraszti sorba született, 1945-ben lépett be az MKP-ba. Életútja jól mutatja a vidékről a fővárosba kerülő, a hierarchia különböző lépcsőit átugró, (miniszteri) működése alatt érinthetetlené váló pártfunkcionárius típusát. Jelentős szerepe volt a munkásörtség létrehívásában, 1957-től az MSZMP Szolnok megyei első titkára. Egy év múlva országgyűlési képviselő, 1960-tól honvédelmi miniszter. Élete ettől kezdve a fővároshoz kapcsoló-

dott, hivatala a minisztérium épülete, lakása a II. kerületben, vadászati területe Kászópusztá, majd nyugdíjasként Leányfaluban élt. Az államtól kapott javakat – lakását, Kászópusztát – állami pénzen fényűzővé alakította, a legfelsőbb szint által igényelt és képviselt korrupciót megvalósítva. Mindez arra utal, hogy az 1956-ban vállalt szerepe biztosította neki *Kádár János* védelmét is. *Cseh Géza* és *Majtényi György*, a róla szóló fejezet írói így összegezik: „[...] nem volt kivételes szereplője a rendszernek, inkább csak egyéni stílusa, az önmérséklet szinte teljes hiánya, a privilégiumok végletes kihasználása különböztette meg őt a többi pártállami vezetőtől”. A kötet, a többi eset- és életútfeltárással segít egy elmúlt történelmi időszakot és azokon átívelő viselkedést, életstratégiát közelre hozni, megérteni és ebből következtetéseket levonni.

Múzeumi mozaik

A színháztörténet emlékhelye

•••• dr. Csiszár Mirella – Varga-Kovács Annamária

A Bajor Gizi Színészmúzeum 1952-ben *Gobbi Hilda* kezdeményezésére alakult, ma az Országos Színháztörténeti Múzeum és Intézet kiállítóhelye. Az eredetileg földszintes neoba-

sodik világháború legsötétebb korszakában menedékház lett. Itt élte át a vészkorszakot Germán Tibor, Budapest ostromát *Dióssy Antal*, *Nagyajtay Teréz* és *Tamási Áron*.

rokk házat *Beyer Rudolf*, *Bajor Gizi* fivére vásárolta meg 1928-ban, a művésznő alakíttatta át nagystílű villává *Ország BÉla* építész-mérnök terve alapján. Bajor Gizi 1933 elején költözött ide, majd házasságkötésük – 1933. július 21. után harmadik férjével, *Germán Tibor*

Bajor Gizi 1933-ban költözött a villába

tottak ki. A kiállítóhely az ezredforduló után teljesen átalakult: 2002-ben az emeleten, majd 2010-ben a földszinten nyílt új állandó kiállítás. Az emeleten a Kulisz-

szák között című állandó kiállítás a színházi alkotófolyamatot bemutatva vezeti végig a látogatót a magyar színháztörténet kiemelkedő pillanatain, idézi fel a színházművészet felejthetetlen alkotóit. Az első, a magyar operettnek szentelt szobában *Huszka Jenő* hagyatékának bútor- és tárgyjai között neves operett színészeink emlékét őrzik fényképek és tárgyak. A követ-

az 1837-ben megnyílt Nemzeti Színháznak egykori bútorai, épületdíszekkel, házzám-táblájával.

A következő terem már a próbákról szól. A hosszú asztal az olvasópróbára, a kisméretű színpad a rendező- és emléképróba utal.

A negyedik teremben eljutunk a színházi estéhez, a premierhez, az előadáshoz. A terem meghatározó részét a Nemzeti Színház királyi páholyának az eredeti bútorokkal berendezett rekonstrukciója foglalja el. A kiállítás záró része már az előadás utáni színészéletbe enged bepillantást. Az emeleten kapott helyet az Országos Színháztörténeti Múzeum és Intézet Táncarchívumának kiállítása is.

Az épület földszintjén a „Szép ház, nagy park közepén...” című állandó kiállítás a ház egykori tulajdonosának és a múzeumot alapító *Gobbi Hildának* állít emléket. Itt tekinthetők meg a színháztörténeti múzeum gyűjteményéből összeállított időszakos tárlatok, melyek jeles színházi eseményekről emlékeznek meg, kiemelkedő színész személyiségek pályafutását mutatják be.

fül- és gégeorvossal osztotta meg emeleti lakrészét.

Bajor Giziék otthona csakhamar a budapesti művészvilág kedvelt találkozóhelyévé vált. A szalonból a má-

Az olvasó és a rendező próbák helyszíne

kező helyiség az igazgatói irodát idézi fel. A kiállítás ebben a szobában állít emléket

Fotók: OSZMI/Fotóár

A színésznő emlékszobája

A Bajor Gizi Színészmúzeum a XII. kerületi Stromfeld Aurél utca 16-ban szerdától vasárnapig délután 2 és 6 óra között látogatható, múzeumpedagógiai programjairól *Szebényi Ágnes*nél lehet érdeklődni. Az időszakos kiállításokhoz kísérőrendezvények kapcsolódnak, melyekről a honlapunkon illetve facebook oldalunkon tájékozódhatnak: www.oszmi.hu, ill. www.facebook.hu/oszmiibp